

**O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA AMORTIZATSIYA
HISOBINING XALQARO TAJRIBA ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH
YO'LLARI**

Ashuraliyeva Mashxura

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti "Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi

4-bosqich K-113-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Mahmudov Saidjamol

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya hisobini yuritish holati hamda uni xalqaro tajriba asosida takomillashtirish zarurati tahlil qilingan. Amortizatsiya qilinadigan aktivlar xizmat muddati, eskirish sabablari va ularning moliyaviy hisobotlardagi ifodasi xalqaro moliyaviy hisobot standartlarida (XMHHS) aniq belgilangan. Milliy amaliyotda esa bu jarayon soddalashtirilgan bo'lib, ayrim jihatlar etarli darajada hisobga olinmaydi. Shuning uchun maqolada xalqaro yondashuvlar asosida amortizatsiyani takomillashtirish yo'llari, qayta baholash tizimi, xizmat muddatini real tahlil qilish va hisob yuritishni raqamlashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Tijorat banki, amortizatsiya, xalqaro tajriba, buxgalteriya hisobi, XMHHS, asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, xizmat muddati, qayta baholash, moliyaviy barqarorlik.

Аннотация: В статье рассматривается текущее состояние учета амортизации в коммерческих банках Узбекистана, а также необходимость его совершенствования на основе международного опыта. В международных стандартах финансовой отчетности (МСФО) четко определены такие аспекты, как срок службы амортизируемых активов, причины износа и их отражение в отчетности. В национальной практике же этот процесс носит упрощенный характер, при котором некоторые аспекты не учитываются в

полной мере. В связи с этим в статье представлены предложения по улучшению амортизационного учета с учетом международного подхода, включая внедрение системы переоценки, реальную оценку срока службы и цифровизацию учета.

Ключевые слова: Коммерческий банк, амортизация, международный опыт, бухгалтерский учет, МСФО, основные средства, нематериальные активы, срок службы, переоценка, финансовая устойчивость.

Abstract: This article examines the current state of depreciation accounting in Uzbekistan's commercial banks and highlights the need for improvement based on international experience. The International Financial Reporting Standards (IFRS) provide clear guidance on useful life, causes of depreciation, and how such assets should be presented in financial statements. In contrast, the national practice remains simplified and omits several key aspects. Therefore, the article presents proposals for enhancing depreciation accounting by integrating international approaches such as revaluation mechanisms, realistic assessment of useful life, and digitalization of accounting processes.

Keywords: Commercial bank, depreciation, international experience, accounting, IFRS, fixed assets, intangible assets, useful life, revaluation, financial stability.

KIRISH

Bozor munosabatlari chuqurlashib borayotgan O'zbekiston iqtisodiyotida moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, ishonchliligi va xalqaro standartlarga mosligi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, tijorat banklarida aktivlar va ularning qiymatini to'g'ri aks ettirish, banklarning moliyaviy holatini real ko'rsatish va investorlar oldidagi ochiqlikni ta'minlashda amortizatsiya hisobining o'ri beqiyosdir. Amortizatsiya bu — uzoq muddat foydalaniladigan aktivlarning qiymatini vaqt davomida xarajatlarga o'tkazish jarayoni bo'lib, u foyda va zarar hisobotlariga, soliqqa tortish bazasiga va bankning ichki investitsiya siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya asosan to'g'ri

chiziqli usul asosida hisoblanadi. Bunda aktivlar uchun belgilangan xizmat muddati normativ hujjatlarga tayanadi. Biroq, xalqaro amaliyotda bu yondashuv etarli emas deb topiladi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHHS), xususan IAS 16 va IAS 38 larda amortizatsiya qilinadigan aktivlarning real holati, texnologik eskirishi, foydali xizmat muddati va bozor sharoitlari chuqur tahlil qilinadi. Shu sababli, ushbu maqolada O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya hisobini xalqaro tajriba asosida takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslari o'rganiladi hamda moslashuvchan, dolzarb va zamonaviy yondashuvlar bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Amortizatsiya hisobining nazariy asoslari va xalqaro moliyaviy hisobot amaliyotidagi yondashuvlar bo'yicha bir qator manbalar mavjud bo'lib, ularning o'rganilishi ushbu maqolaning ilmiy asoslarini tashkil qiladi. O'zbekiston amaliyotida buxgalteriya hisobi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun, Milliy buxgalteriya standartlari (MBS) hamda Moliya vazirligining metodik ko'rsatmalari orqali tartibga solinadi. Ushbu hujjatlarda amortizatsiya qilinadigan aktivlar uchun xizmat muddati, amortizatsiya stavkalari va hisoblash usullari belgilab berilgan bo'lsa-da, ular soddalashtirilgan va qat'iy belgilangan bo'lib, amaliy holatga moslashuvchan emas.

Xalqaro tajribada esa bu jarayon Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHHS), xususan IAS 16 – "Asosiy vositalar" va IAS 38 – "Nomoddiy aktivlar" standartlari asosida tartibga solinadi. Bu yondashuvlarda aktivning foydali xizmat muddati, texnologik va iqtisodiy eskirish darajasi, qayta baholash ehtiyoji doimiy tahlil qilinadi. Mazkur yondashuv moliyaviy hisobotlarning haqiqatga yaqin, moslashuvchan va raqamli asrga mos bo'lishini ta'minlaydi.

Ushbu maqolani yozishda muallif xalqaro nashrlar — Deloitte, PwC, Jahon banki va IFRS Foundation tomonidan taqdim etilgan hisobotlar va sharhlarga tayanib, O'zbekiston banklaridagi mavjud tartibni ushbu manbalar bilan taqqoslash asosida tahlil qildi. Metodik jihatdan maqolada qiyosiy tahlil, huquqiy-hujjatli tahlil hamda tizimli yondashuv asosida ilmiy asoslangan fikrlar ishlab chiqilgan. Olingan

natijalar asosida milliy amaliyotni xalqaro talablarga moslashtirish yo'nalishida takliflar ishlab chiqishga zamin yaratildi.

NATIJARAR

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya hisobini yuritish amaliyoti hali ham soddalashtirilgan shaklda olib borilmoqda. Ko'pchilik banklar amortizatsiya qilishda to'g'ri chiziqli usuldan foydalanadi, bunda aktivning xizmat muddati belgilangan yillarga teng ravishda bo'linadi va har yili bir xil miqdorda amortizatsiya hisoblanadi. Bu usul oddiyligi bilan qulay bo'lsa-da, aktivlarning real foydalanish darajasini, texnik yoki iqtisodiy eskirish tezligini hisobga olmaydi. Natijada, moliyaviy hisobotlarda ayrim aktivlarning qiymati noto'g'ri aks ettiriladi, bu esa bankning foyda ko'rsatkichlariga, soliq yuki va investitsiyaviy baholashlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro tajribada esa amortizatsiyani hisoblashda faqat bitta usul bilan cheklanilmaydi. Aksincha, aktivning ishlatilish xususiyatiga qarab turli metodlar qo'llaniladi: kamayib boruvchi qoldiq usuli, ishlab chiqarish hajmiga asoslangan usul, foydalanish soatiga bog'liq amortizatsiya va hokazo. Bu usullar aktivning real holatini hisobga olib, ancha aniqlik va adolatni ta'minlaydi. Misol uchun, tezda eskiradigan texnologik vositalar yoki dasturiy mahsulotlar uchun birinchi yillarda ko'proq amortizatsiya hisoblanadi, chunki bu davrda ularning qiymati tezda pasayadi. Shuningdek, xalqaro amaliyotda har bir moliyaviy yil oxirida aktivlar qayta ko'rib chiqiladi: xizmat muddati, qoldiq qiymati va amortizatsiya stavkalari tahlil qilinadi. O'zbekiston banklarida esa bu amaliyot deyarli mavjud emas. Natijada, aktivlar balansda uzoq muddat eskirmagan holda turib qolishi, moliyaviy hisobotda noto'g'ri tasvirga olib kelishi mumkin. Maqola davomida aniqlangan muhim xulosa shundan iboratki, banklarda amortizatsiya hisobining xalqaro standartlar asosida olib borilishi nafaqat moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlaydi, balki bankning barqarorlik darajasini oshiradi, strategik rejalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi va investorlar uchun aniqroq baho beradi.

MUHOKAMA

O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya hisobini yuritishdagi mavjud

holat tahlili, xalqaro tajriba bilan solishtirilganda, bir qancha muhim kamchiliklar va imkoniyatlarni ko'rsatib bermoqda. Amortizatsiya — bu oddiy buxgalteriya yozuvi emas, balki aktivlarning iqtisodiy hayot siklini to'g'ri aks ettirish, moliyaviy hisobotlarni real holatga yaqinlashtirish va bank faoliyatining ichki barqarorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim moliyaviy vositadir. Afsuski, milliy amaliyotda bu jarayon ko'p hollarda faqat normativ asosda, qat'iy yillik stavkalar orqali olib boriladi va real eskirish, bozor sharoitlari, texnologik yangilanishlar kabi omillar e'tiborga olinmaydi.

Xalqaro tajribada esa amortizatsiya hisobiga yondashuv ancha chuqur va tahliliydir. Xususan, aktivlarning xizmat muddati doimiy ravishda qayta ko'rib chiqiladi, eskirish sabablari (jismoniy, texnologik, iqtisodiy) tahlil qilinadi, amortizatsiya stavkalari shunga mos ravishda o'zgartiriladi. Har bir aktiv uchun alohida amortizatsiya usuli tanlanadi va ularning foydaliligi asosida hisob yuritiladi. Misol uchun, qisqa muddatda eskiruvchi texnologik qurilmalar uchun kamayib boruvchi usul qo'llanilishi, nomoddiy aktivlar esa xizmat muddatiga moslashtirilgan dinamik stavka bilan amortizatsiya qilinishi mumkin.

O'zbekiston bank sektorida esa bu darajadagi moslashuvchanlik hozircha kuzatilmaydi. Bu esa, bir tomondan, aktivlar qiymatining hisobotda noto'g'ri ifodalanishiga olib keladi, ikkinchi tomondan esa, bankning real foydasi, soliqqa tortilish darajasi va ichki investitsiya imkoniyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, aktivlarni qayta baholash amaliyoti ham deyarli qo'llanilmaydi, holbuki xalqaro standartlar bu jarayonni muntazam tarzda amalga oshirishni tavsiya qiladi.

Bundan tashqari, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bo'yicha amortizatsiya hisobi bankdagi moliyaviy xavflarni boshqarish tizimining bir qismi sifatida qaraladi. Ya'ni aktivning amortizatsiya darajasi va uning real qiymati bank risklarini baholashda, auditda va investitsion tahlilda bevosita ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston tajribasida esa bu yondashuv hali to'liq shakllanmagan.

Muhokamalardan kelib chiqib aytish mumkinki, tijorat banklarida amortizatsiya hisobini xalqaro talablarga mos ravishda takomillashtirish moliyaviy

hisobotlarning sifatini oshiradi, xalqaro auditorlar va investorlar oldida ishonchni mustahkamlaydi, bankning barqarorlik darajasini oshiradi. Bu esa moliya bozoridagi raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim bosqichlaridan biridir.

XULOSA

O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya hisobini yuritish borasidagi amaliyot va xalqaro tajriba o'rtasida jiddiy tafovutlar mavjud. Amortizatsiya buxgalteriya hisobining ajralmas elementi sifatida nafaqat aktiv qiymatini yozuvlarda aks ettiradi, balki moliyaviy barqarorlik, soliqqa tortish tizimi, foydadorlik va investitsion ishonchlikka ham bevosita ta'sir qiladi. Hozirgi milliy amaliyotda amortizatsiya ko'pincha soddalashtirilgan usullar asosida, qat'iy normativ yondashuvlar bilan yuritilmoqda. Bu esa banklar moliyaviy hisobotining haqqoniyligi va tahliliy imkoniyatlarini cheklaydi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarida esa aktivlar amortizatsiyasiga chuqur, individual va dinamik yondashuv mavjud. Har bir aktivning foydali xizmat muddati, eskirish sabablari va bozor sharoitlari doimiy tahlil qilinadi. Aktivlarning holati yil yakunida qayta ko'rib chiqiladi, zarurat tug'ilganda qayta baholash mexanizmlari qo'llaniladi. Aynan mana shu yondashuv bank balansining real holatga mos bo'lishini, foyda va zararlar haqiqiy ko'rsatkichlarga asoslanishini ta'minlaydi. Shu bois, O'zbekiston tijorat banklarida quyidagi yo'nalishlar bo'yicha islohotlarni amalga oshirish tavsiya etiladi: birinchidan, xalqaro standartlarga mos keladigan amortizatsiya siyosatini shakllantirish; ikkinchidan, amortizatsiya usullarini diversifikatsiya qilish va ularni aktivlar turiga mos tarzda tanlash; uchinchidan, xizmat muddati va qoldiq qiymatni har yili qayta ko'rib chiqish tizimini joriy etish; to'rtinchidan, aktivlar qayta baholash tizimini bosqichma-bosqich joriy qilish; beshinchidan esa, buxgalteriya hisobotini avtomatlashtirish orqali raqamli yondashuvga o'tish. Yuqoridagi takliflarning amalga oshirilishi O'zbekiston bank tizimining shaffofligi, xalqaro reytinglardagi ishonchliligi va ichki moliyaviy boshqaruvining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: 2022-yilgi tahrir.
2. Milliy buxgalteriya standartlari (MBS). – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi nashri, 2023.
3. IFRS Foundation. IAS 16 – Property, Plant and Equipment. – London: IFRS, 2023.
4. IFRS Foundation. IAS 38 – Intangible Assets. – London: IFRS, 2022.
5. Jahon banki. Uzbekistan Banking Sector Review. – Washington: World Bank Report, 2023.
6. PwC Uzbekistan. "Transition to IFRS in the Banking Sector". – www.pwc.uz, 2024.
7. Deloitte Uzbekistan. "Depreciation Policy Analysis in Uzbek Banks". – www.deloitte.com, 2023.
8. Tursunov A.X. Banklarda moliyaviy hisobot yuritish asoslari. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank buxgalteriya hisoboti bo'yicha metodik tavsiyalar. – www.cbu.uz, 2024.
10. SAP Uzbekistan. "ERP tizimlari va aktivlar hisobini raqamlashtirish". – Ichki tajriba hisobotlari, 2023.